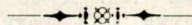

народа“ були редаговані „головно працею“ моєю. По аптикарським терезам, коли вже їх сюди прикладати, мабуть вийшло б, що там було більше праці проф. В. Б. Антоновича, ніж моєї. Статі мої в „В. Европы“ „Вост. политика Германіи и обрусеніе“ і другі були непечатані в 1872—75 рр. Статя моя напечатана в Отеч. Зап. 1875 р. „Борьба за религиозную свободу и духовную власть, въ Зап. Европѣ въ XVI—XVII ст.“ не єсть зовсім s p e c i m e n моїх університетських лекцій, котрі найбільше посвячені були історії старих народів. З тих лекцій напечатана була в Журн. Мин. нар. Просвѣщенія 1874 р. „Положеніе и задачи науки древней исторіи“, і в Кіевск. унів. извѣстіях про Логографів і Геродота. Статя моя „О педагогическомъ значеніи малорусскаго языка“ напечатана була в Спб. Вѣдомостяхъ, в Апр. 1866 р. через два дні після вистрілу Каракозова, з котрим Катков приводив єї в звязок. Я не був ніколи організатором археолог. зйїаду в Кієві в 1874, а лишень одним з референтів на нему. Відставка моя від к. університету була порішена гр. Дм. Толстим ще раніше моєї присутности на вічу в Галичі в 1875 р. Комісія, котра була назначена царем в 1875 р. для розбору, що робити з українським рухом, складалась з мін. внутр. справ Тімашева, шефа таємної поліції Потапова, міністра нар. проєв. гр. Дм. Толстого і тайного совітника М. Юзефовича. В сказаному в Ж. і Сл. про „Громаду“ чимало неточного, та поправити міні все важко. З приписаних міні на стор. 151 брошур, виданих у Женеві, написана мною тільки *Marija maty Isusowa* (звісно, окрім поеми Шевченка) і $\frac{3}{4}$ брошури „Про те, як наша земля стала не наша“. Другі писані Серг. Подолінським, і я в них лишень, по згоді з автором, прибавив історичні та статистичні дані, та викинув заклики до бунту. Звістки, подані на стор. 151 про мою участь в різних російських виданях під псевдонімами, після 1876 р. — не вірні.

М. Драгоманов.

Критика і бібліографія.

IV. Творці козацьких дум*).

Українські кобзарські думи, се такий цікавий зразок стародавньої малоруської культури, що зовсім легко зрозуміти сю особливу увагу, яку обертають на них історики літератури і суєспільности. В остатніх роках любителі сего предмету з великим зацікавленєм стрічали

*) Статя отся написана ще перед роком, та з причин незалежних від автора досі не була друкована. *Ред.*

в „Кіевскої Старинї“ статі д. П. Житецького, і для того ми надіємось, що не позбавлені будуть інтересу і наші короткі уваги, вивзані одною з тих статей, поміщеною в „К. Стар.“ за ноябрь 1892 р. пз. „Творцы и пѣвцы народныхъ малорусскихъ думъ“. Ми позволимо собі сказати, що ся статя троха розкидана і тому не досить строго, з методологічного погляду, обнімає предмет. Шан. автор дозволяє собі з таких загальних річей, як думки про пошановку для матери, робити заключеня про таке спеціальне питане, як питане про те окружене, в котрім зложили ся нялі найстарші думи і т. і. А тимчасом в сьому разі навіть далеко спеціальнійші обставини, як напр. та, що рифма в думах переважно глагольна так само як і в псалмах „нищей братіи“, зовсім іще не вистарчають для заключеня, що думи власне вийшли з поміж жєбручих старців. Тут ми бачимо тільки однакові літературні способи виразу, котрих могли вживати люде ріжні по своїому положію. Таї сама думка про походжене наших дум від убогих-калік видаєть ся нам апіорною і навіть сам д. Житецький так єї ставить пишучи „мы не можемъ отказаться отъ мысли, что первые творцы думъ принадлежали къ сословию каликъ, убогихъ і т. д.“ Та д. Ж-кий сам у своїй статі приводить вказівки, що вмілість бандуристів, тих спеціалістів-співаків дум, була розширена і по за кункюю калік, і тим сам захитує свое твердене. Не вважаємо потрібним повторяти тут ті вказівки, а зупинимось на річи дуже важній у сьому питаню, та чомусь зовсім лишений на боці д. Ж-ким. Се тзв. невольницькі думи. Д. Ж-кий доторкаєть ся їх (стор. 215) і навіть називає їх найдавнішими, та лишає їх зовсім без розбору. Тимчасом зміст сих дум ясно говорить, що часть їх зложена була прямо в татарсько-турецькій неволі, в крепостях або на галерах, а зовсім не в тих „шпиталях“ малоросійських, о котрих писав д. Єфіменко (по матеріалам переважно з XVIII в.) і котрі д. Ж-кий показує нам як школи наших рапсодів, творців дум. Ті невольницькі думи“ нераз прямо говорять: „визволи боже нас бідних невольників із землі турецької“ ітд. Дуже близькі до тих невольницьких дум також знамениті думи про втеку Кішки з турецької неволі, про Марусю Богуславку, котрій відповідає менше звісна дума про Івана Богословця або Богуславця. Тексти сих дум ясно говорять, що автори їх були люде близько знайомі з „кам'яницями“ і „каторгами“ турецькими на Чорнім а може й на Егейськім морі. А дума про Кішку дає привід думати, що вона зложена була такими-ж бувалими авторами, в близи Чорного моря, на Запорозжі, а не в шпиталі на городовій Україні Такий самий приморсько-запорозький характер має і дума про Олексія Поповича, без сумніву одна з найдавніших. І автори перших варіантів також дуже давньої думи про втеку трьох братів із Азова мусіли добре знати і приморе і дикий степ при-азовський. Коли хто з них і міг би, постарівшись або окалічівши, вийти в число калік-жебраків, то в усякім разі се був не професіональний підцерковний старець, яким д. Ж-кий приписує складане наших дум, а бувалий козак, котрий тільки при кінці житя попав ся в старецьке товариство.

Всі порушені тут дані, що находять ся в думах, котрі ми з найбільшим правом можемо вважати найдавнішими, говорять на користь

того (найпростішого!) зд гаду, що творцями наших дум були люде, котрі самі брали участь коли не в подіях розказаних іноді в тих думках, то в положіннях, котрі в них описані, а принаймі люде близькі до таких положінь. Розуміть ся, що й тут, як і при всіх епопеях цивілізованого світа, виринає питає про спеціалізацію функції співаків, котра мусіла наступити в звісну дэбу епічної творчости. Про сю спеціалізацію ремесла рапсодів на Україні в давнину ми маємо мало подрібних звісток і тільки в новітших часах етнографи дали нам кілька таких звісток про наших лірників, кобзарів-бандуристів. Та коли судити й по тим звісткам, то треба признати ся, що кобзарі-бандуристи, котрі співали а декуди ще й генер співають козацькі думи, досить основно різнять ся від лірників, що співають твори спеціально старецькі, різнять ся і струментами і репертуаром. Лірники переняли від кобзарів деякі їх думи з характером більш абстрактно-релігійним і дідактичним, напр. про Олексія Поповича, про трьох братів, та ніхто ще не стрічав лірника, котрий би співав нпр. думу про Кішку або про Хмельницького. Навіть і в новітших часах кобзарь хоча й зробив ся похожим на старця тим, що буває сліпий і збирає милостиню, та все таки властиво не був старцем-жебракoм; майже завжди се був хозьян, котрий тільки часами йшов співати, щоб зібрати милостиню. Давніше ся ріжниця мусіла бути ще більша, а в часах існування лицарсько козацької веретви співак житя людей сієї веретви мусів і сам належати до неї.

Сказавши се ми підходимо до одного з загальних боків питаня про українські думи, давно заміченого і пайважнішого. По своїому змісту і по своїому розповсюженю думи ті властиво не можуть бути названі народною епопеєю, ані в значіно всенародности, ані в значіно простонародности. Се епопея клясова, епопея кляси козацької. Ураз зі своїми співаками вона й доживає віку серед козацьких потомків на лівобережній Гетьманщині і в Новоросії. Ураз із козацтвом єї викоренили змаганя польської аристократії на правобічній Україні. В Галичині не було козацтва, то й нема там кобзарів ані їх дум, хоча загал нар. пісень там тотожний з придніпрянськими і хоча там зайшли й деякі укр. пісні історичні, нпр. про Нечая, але пісні прості, народні, а не кобзарські, і хоча репертуар спеціально жебрацький, релігійно-дідактичний в Галичині майже тотожний з таким же репертуаром придніпрово-українським.

Коли оттак укр. кобзарські думи і своїм змістом і своїм розповсюженем тісно звязані з козацтвом, то й початку їх найприродніше треба шукати серед козацтва. В кінці вважаємо конечним зупинити ся на одній подробиці в статі д. Ж кого, а іменно на єго подвійнім цитаті із „пісні-думи“ про Палія в Сибірі, приведені в збірках Максимовича. Сей цитат міг би потверджувати наші вискази, бо показує нам в ролі співака-бандуриста не жебрака-каліку, а знаменитого козацького героя. Та на лихо всю отсю, як каже д. Ж-кий „пісню думу“ ми мусимо признати фальсифікатом, одною з тих фабрикацій, котрі во время оно пущені були в хід збірками Срезневського і Максимовича і з котрих значна часть уже виявлена була як фальсифікати в книзі дд. Антоновича і Драгоманова „Историческія пѣсни Малорусскаго народа“.

Поаяк праця ся зупинила ся в Росіі на половині XVII в., то перед російською публікою й не поставлено питання про фальшивість многих пісень і дум виданих за народні і кобзарські, котрі своїм змістом відносять ся до пізніших часів. Питанє се поставлене тільки в однім заграничнім виданю, більше звісним у Галичині, чим у Росіі, а іменно в книжці М. Драгоманова „Політичні пісні українського народу XVII—XVIII в.“ ч. I, розділ II, ст. 58—68 „Пісня-дума“ цитована д. Ж-ким належить до цілого цікля стихотворів про Палія, Мазепу і Полтавську битву, котрі в сі фальшиві і крім одної пісні, що зачинає ся арестованем Палія Мазепою а кінчить ся побійкою Шведів і Мазепи. Вже сам єї склад, задля котрого д. Ж-кий називає єї „піснею-думою“, свідчить про єї фальшивість. „Пісня-дума“ се-ж фізична неможливість, бо пісня, бодай у Европейців, се збір слів у означеній куплетній формі, що співає ся після строго означеної музикальної норми, а дума речітуєть ся під музику, хоча й одностайну в своїм продовженю, та все таки змінчиву і без куплетної форми. Такі „пісні-думи“, т. є. ні риби ні мнясо творили власне наші старі письменники, бажаючи поповнити нашу народню поезію, та ще не докладно знаючи єї характер. Вартість нашої справдішньої нар. поезії ані крихти не стратить на тім, коли з приписаного їй складу безоглядно повикладаємо такі фабрикати. Погляньте хоча б на куплет цитований д. Ж-ким, де Палій ось як виливає свої жалі:

„Лихо жити в світі!

„Той душу заклавши (кому?) світу, бач (для розміру!) гаптує,
(що за розкоші, бачите, у Мазепи, і як мусить їм завидувати Палій!)

„А той по Сібіру мов у лузі дубує!

Що значить „дубує“ і чому те „дубуване“ відбуває ся власне „в лузі“ — Господь знає!

Р. Л. Н.

V. Візантійська література.

Karl Krumbacher, Geschichte der Byzantinischen Litteratur. München 1891 і ерж Byzantinische Zeitschrift Leipzig, 1892—94: Bd I. (стор. 1—648); Bd II. (стор. 1—648); Bd III. erstes Heft.

Візантія! Візантійщина! Аджеж се мало що не лайка, а в усякім разі слово, котре мимоволі викликає в уяві виображенє якоїсь мертвечини, чогось сухого, неприродного і закостенілого. А тут на тобі! Візантійська література! ще й спеціальний журнал посвячений дослідям над історією та літературою Візантії! Дивний смак у тих людей! Ну, та впрочім того смак не спорять. Вільно панам і жаб їсти. Але яке нам діло до того? По що нам звертати увагу на ту візантійщину, котра стількі віки давила нас, придушувала в нас всякі пориви до самодіяльності і від котрої ми й тепер іще по законам духового атавізму не зовсім свободні.

Може бути, що не один із наших земляків скаже або подумає так прочитавши наголовок отсеї статі. Я не перечу, що така думка, особливо про вплив візантійщини на нас, де в чому правдива, та все таки